Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne
2025, nr 1 (14), s. 49–57

https://czasopisma.marszalek.com.pl/en/10–15804/pom
DOI: 10.15804/PPUSI.2025.1.04

Dominika Bochnak
Uniwersytet Szczeciński

Elżbieta Łomecka
Uniwersytet Szczeciński

DEZINFORMACJA JAKO NARZĘDZIE MANIPULACJI MEDIALNEJ W KONTEKŚCIE KONFLIKTU NA UKRAINIE

Streszczenie: W niniejszym artykule dokonano rozpatrzenia złożonego wpływu dezinformacji na kształtowanie opinii publicznej w kontekście konfliktu zbrojnego na Ukrainie. Autorki artykułu w sposób szczególny skupiły się na wielowymiarowej analizie zjawiska dezinformacji, uwzględniając przy tym różnorodne perspektywy i czynniki determinujące jej wykorzystanie w przestrzeni medialnej. Za przewodni cel badawczy niniejszej publikacji obrano więc zgłębienie nie tyle specyfiki badanego zjawiska dezinformacji, ile powiązanych z tym, mechanizmów dezinformacyjnych jako środków właśnie manipulacji medialnej. Zastosowane metody badawcze, tj. analiza treści oraz analiza dyskursu, umożliwiły wielowymiarowe ujęcie zjawiska dezinformacji, co w szerszym kontekście pozwoliło autorkom publikacji na identyfikację poszczególnych form omawianego zjawiska, a także ujawnienie mechanizmów manipulacji i narzędzi perswazyjnych w nim wykorzystywanych. Publikacja ta stanowi więc jasną odpowiedź na rosnącą potrzebę pogłębionej refleksji naukowej nad rolą dezinformacji we współczesnych konfliktach zbrojnych, w tym przypadku ze szczególnym uwzględnieniem wojny na Ukrainie. Jest swoistą próbą zwrócenia uwagi na fakt, że w erze cyfrowej manipulacja informacjami staje się istotnym i często przodującym narzędziem walki o dominację narracyjną oraz wpływ na opinie i postawy społeczne. Uświadomienie skali oddziaływania tego zjawiska oraz dogłębne zrozumienie jego mechanizmów stanowią więc swoisty fundament skutecznych działań prewencyjnych, których zastosowanie przyczyni się do ograniczenia negatywnych konsekwencji zjawiska dezinformacji w sferze publicznej.

Słowa kluczowe: dezinformacja, manipulacja, media, konflikt, Ukraina

DISINFORMATION AS A TOOL OF MEDIA MANIPULATION IN THE CONTEXT OF THE CONFLICT IN UKRAINE

Abstract: This article examines the complex impact of disinformation on public opinion in the context of the armed conflict in Ukraine. The authors focus in particular on a multidimensional analysis of the phenomenon of disinformation, taking into account various perspectives and factors determining its use in the media. The main research objective of this publication is not so much to explore the specifics of the phenomenon of disinformation itself, but also the related mechanisms of disinformation as means of media manipulation. The research methods used, i.e., content analysis and discourse analysis, enabled a multidimensional approach to the phenomenon of disinformation, which, in a broader context, allowed the authors of the publication to identify specific forms of the phenomenon in question, as well as to reveal the mechanisms of manipulation and persuasive tools used in it. This publication is therefore a clear response to the growing need for in-depth scientific reflection on the role of disinformation in contemporary armed conflicts, in this case with particular emphasis on the war in Ukraine. It is an attempt to draw attention to the fact that in the digital age, information manipulation is becoming an important and often leading tool in the struggle for narrative dominance and influence on public opinion and attitudes. Awareness of the scale of this phenomenon's impact and a thorough understanding of its mechanisms therefore constitute a kind of foundation for effective preventive measures, the application of which will contribute to limiting the negative consequences of disinformation in the public sphere.

Keywords: disinformation, manipulation, media, conflict, Ukraine

Wstęp

W XXI wieku dezinformacja jako narzędzie manipulacji medialnej stała się powszechnym i szczególnie niebezpiecznym zjawiskiem, zwłaszcza w kontekście współczesnych konfliktów zbrojnych. Zjawisko to nabrało na sile, stając się kluczowym elementem nie tyle strategii politycznych, ile wojennych, wpływając na opinię publiczną oraz kształtując postrzeganie przebiegu wydarzeń międzynarodowych. Wojna na Ukrainie, oprócz swojej tragicznej natury, stała się także polem bezprecedensowej wojny informacyjnej. Oznacza to, że w jej trakcie narzędzie dezinformacji wykorzystywane jest przez różne strony konfliktu do kształtowania dominujących, często krzywdzących i nieprawdziwych narracji, podważania zaufania do instytucji czy wpływania na postawy i opinie społeczne.

W kontekście Ukrainy dezinformacja przybiera różnorodne formy, obejmujące zarówno propagandę polityczną, jak i manipulację w mediach społecznościowych, gdzie często fałszywe obrazy konfliktu są szybko i szeroko rozpowszechniane. Naturalnym następstwem jest fakt, że w miarę eskalacji konfliktu nasila się liczba kampanii dezinformacyjnych, które coraz częściej posługują się emocjonalnymi zagrywkami, od propagandy politycznej po fałszywe obrazy konfliktu w mediach społecznościowych. Wiele z tych działań ma na celu nie tylko wprowadzenie w błąd, ale także zastraszanie społeczeństwa oraz zniechęcanie do sprzeciwu wobec działań władz. W miarę jak konflikt się zaostrzał, wzrastała także liczba kampanii dezinformacyjnych, które często korzystają z emocjonalnych zagrywek, starając się dotrzeć do jak najszerszych grup odbiorców.

Jako autorki niniejszego artykułu pragnęłyśmy zgłębić omawiany problem, ukazując jego wieloaspektowość oraz zróżnicowanie perspektyw, które pozwalają na pełniejsze zrozumienie tego zjawiska. Naszym celem – jako autorek tego projektu – nie jest jedynie przedstawienie jego szerokiego spektrum, ale przede wszystkim wskazanie i uwzględnienie szeregu uwarunkowań, które kształtują sposób postrzegania i wykorzystywania tego zjawiska w różnych kontekstach.

Celem badawczym niniejszego artykułu jest szczegółowa analiza wpływu oraz mechanizmów dezinformacji w kontekście wojny na Ukrainie. Dezinformacja została tu ukazana jako jeden z kluczowych mechanizmów medialnej manipulacji, wykorzystywanych w celu kształtowania opinii publicznej i wpływania na podstawy społeczne.

W artykule autorki postawiły dwa główne pytania badawcze. Pierwsze z nich odnosiło się do tego, jakimi mechanizmami dezinformacji posługują się strony konfliktu na Ukrainie, jakie narzędzia i strategie propagandowe są wykorzystywane w celu kształtowania postaw opinii publicznej. Drugie natomiast, bardziej ogólne, odnosiło się do psychologicznych i socjologicznych uwarunkowań zjawiska dezinformacji jako narzędzia medialnej manipulacji.

Artykuł został podzielony na trzy zasadnicze części. W pierwszej z nich przedstawiono teoretyczne podstawy pojęcia dezinformacji, koncentrując się na jej definicjach oraz głównych celach. Zostały również omówione źródła (kanały) dezinformacji, w tym zarówno te tradycyjne, jak i nowoczesne media oraz różne formy, w jakich dezinformacja może występować. Ponadto wskazano także na narzędzia wykorzystywane w procesie dezinformacyjnym.

Druga część artykułu koncentruje się na zjawisku manipulacji w mediach, zaczynając od definicji mediów i ich podstawowych funkcji. Następnie omawiane są zasady manipulacji, które stosowane są w kontekście medialnym, oraz typy, mechanizmy i środki wykorzystywane do manipulowania przekazem medialnym. W tej części szczególną uwagę poświęcono różnicom między dezinformacją a innymi formami manipulacji w mediach.

Ostatnia, a więc trzecia, część artykułu analizuje sposób, w jaki rosyjskie i ukraińskie media przedstawiają konflikt na Ukrainie, ukazując kontrastujące narracje oraz strategie dezinformacyjne wykorzystywane przez obie strony. W tej części uwzględniono także pytanie, jak społeczeństwa stają się ofiarami wojny informacyjnej, w tym jakie mechanizmy wpływają na odbiorców w kontekście medialnym w czasie trwania konfliktu.

W artykule zastosowano dwie główne metody badawcze, tj. analizę treści oraz analizę dyskursu. Pierwsza z nich, a więc analiza treści, posłużyła do zbadania przykładów dezinformacji zarówno w mediach tradycyjnych, jak i nowych – społecznościowych, mając na celu identyfikację i ocenę sposobów, w jakie nieprawdziwe informacje są rozpowszechniane w różnych kanałach komunikacji. Druga metoda pozwoliła z kolei na szczegółową analizę mechanizmów manipulacji oraz identyfikację narzędzi perswazyjnych. Obie metody pozwalają na kompleksowe podejście do badania niniejszego zjawiska.

Ujęcie teoretyczne pojęcia dezinformacji – wprowadzenie

Współczesne realia ściśle związane z dynamicznym postępem technologicznym stawiają przed jednostką wiele niespotykanych dotąd wyzwań. Wśród nich, w sposób szczególny wyróżnić należy zjawisko dezinformacji, które wprost czerpie z fundamentalnych elementów cyfrowej ery, takich jak ekspansywny rozwój nowych, bardziej innowacyjnych form komunikacji czy też znacznie szybszy przepływ informacji. Co za tym idzie, powyższe zmiany wywierają bezpośredni wpływ na intensyfikację tego zjawiska.

Rozważania na temat dezinformacji warto rozpocząć od próby zdefiniowania samego pojęcia oraz poznania jego właściwej etymologii. Przyjmuje się, że termin „dezinformacja" został stworzony w Imperium Rosyjskim w połowie XIX wieku. Wówczas przedrostek *dez-* rozumiany w sposób bezpośredni jako „zaprzeczenie" dodano do słowa *informacja*, tworząc tym samym wyrażenie, którego za cel nadrzędny uznano „wprowadzanie w błąd celem osiągnięcia taktycznych i strategicznych korzyści (wizerunkowych, politycznych, finansowych i militarnych" (Dezinformacja – podstawy).

Inne źródła, takie jak na przykład encyklopedia *Propaganda i Mass Persuasion* z roku 2003, wskazują na inne, odmienne pochodzenie etymologiczne omawianego terminu. Według autorów powyższej publikacji pojęcie „dezinformacja" zostało zaczerpnięte od rosyjskiego *dezinformatsia* – wyrażenia stosowanego przez rosyjską czarną propagandę, figurującą pod określeniem Service A (Wachowicz, 2019, s. 227).

Każdy z wymienionych wyżej kontekstów etymologicznych pojęcia dezinformacja ma swoją określoną charakterystykę i na czym innym opiera swoje główne źródło ów terminu. Tym, co jednak naturalnie łączy każdy ze wskazanych kontekstów, staje się niejako jego wspólnym mianownikiem, jest sposób postrzegania i ogólnego odbioru omawianego pojęcia. W większości przypadków przy omawianiu etymologicznych aspektów pojęcia dezinformacji ukazuje się je jako coś ściśle zaprzeczającego, stojącego niejako w kontrze do informacji, a tym samym do wartości, takich jak: prawda, rzetelność i obiektywizm. To ciekawe spostrzeżenie, w formie głębszej analizy i o większym poziomie dociekliwości, wielokrotnie zawarte zostaje w różnorodnych ujęciach definicyjnych omawianego terminu.

W literaturze przedmiotu znaleźć można wiele różnorodnych ujęć definicyjnych pojęcia dezinformacji. Spośród nich wyróżnić należy definicję sformułowaną i opublikowaną przez zespół ekspertów z krajów członkowskich Unii Europejskiej, zgodnie z którą dezinformacja jest to „fałszywa, niedokładna lub wprowadzająca w błąd informacja, stworzona, zaprezentowana i rozpowszechniona dla zysku lub rozmyślnego spowodowania szkody publicznej" (Chałubińska-Jentkiewicz, 2021, s. 16).

Stanisław Dubisz, polski lingwista, dodaje, iż dezinformacja może również przybierać formę „sytuacji, w której brakuje rzetelnych informacji" (Chałubińska-Jentkiewicz, 2021, s. 16). Niezwykle interesującym spostrzeżeniem na temat funkcjonalnych cech pojęcia dezinformacji podzielił się polski prawnik i ekspert ds. bezpieczeństwa Tomasz R. Aleksandrowicz, który ukazał perspektywę patrzenia na dezinformację jako na „taki sposób przekazywania informacji – prawdziwej lub fałszywej – aby wprowadzić w błąd przeciwnika/konkurenta i skłonić go do zachowania zgodnego z naszymi oczekiwaniami i korzystnymi dla nas. Dezinformacja nie jest prostym kłamstwem, czyli przekazaniem fałszywej informacji, jest podstępem" (Wachowicz, 2019, s. 237). Oznacza to, że dezinformacja to rodzaj działania opartego o fundamentalne cechy o charakterze strategicznym, takie jak: celowość, intencjonalność, planowanie czy kontrola. Nic, co związane z dezinformacją, nie ma bowiem prawa nosić znamion przypadku.

Dezinformacja wykorzystuje różnorodne metody manipulacji informacyjnej, które w sposób trafny i przystępny ukazał w publikacji swego autorstwa francuski pisarz Vladimir Volkofff. Wykaz najczęściej spotykanych metod dezinformacji wraz z ich krótką charakterystyką przedstawiony został w tabeli 1.

Analiza poszczególnych metod dezinformacji, dostrzeżenie ich różnorodności oraz szerokiego spektrum zastosowania pozwala na zilustrowanie jednego, wiodącego wniosku – niezwykle ważnego z punktu widzenia odbiorcy komunikatu dezinformacyjnego. Podkreślenia wymaga fakt, jak istotne i znaczące jest krytyczne podejście do źródeł informacji. W głównej mierze chodzi o to, aby odbiorcy podjęli próbę na rzecz podniesienia własnego poziomu świadomości informacyjnej. Wszystko po to, aby skutecznie chronić się przed wpływem technik manipulacyjnych, które to w znacznej większości przyjmują formę subtelną

Tabela 1. Metody dezinformacji

Metoda dezinformacji	Charakterystyka
Mieszanie prawdy i kłamstwa	Metoda stosowana w przypadku, gdy opinia publiczna jest już poinformowana o tym, co zaszło, lecz nie zna dokładnie wszystkich szczegółów
Modyfikacja motywu i okoliczności	Metody polegające na zasugerowaniu takiego motywu i takich okoliczności, które są w stanie wywołać w opinii publicznej przekonanie o wyższości bądź słuszności sposobu myślenia, postępowania jednej ze stron
Rozmycie	Metoda polegająca na tzw. zalaniu głównej informacji przez ogrom faktów nieistotnych dla danej sytuacji
Kamuflaż	Polega na drobiazgowym opisaniu zaistniałej informacji po to, aby zakryć główną informację
Interpretacja	Metoda stosowana w sytuacji, kiedy faktom nie da się zaprzeczyć, odwrócić ich, rozmyć lub zakamuflować; można je natomiast omówić używając odpowiednich słów, które wywołują negatywne lub pozytywne skojarzenia opinii publicznej
Generalizacja	Celem tej metody jest ukazanie, że pewien fakt jednostkowy nie jest zjawiskiem unikalnym, że występuje często i nie jest odstępstwem od normy
Ilustracja	Metoda polegająca na użyciu faktu jednostkowego jako ilustracji pewnego szerszego zjawiska społecznego
Nierówna reprezentacja	Metoda używana często w przypadku walki politycznej, kiedy to przeciwnikom „ucina" się wypowiedzi, streszcza się szerszy punkt widzenia w jednym zdaniu, przerywa w pół słowa
Równa reprezentacja	Metoda stosowana zwykle w ostatniej fazie kampanii dezinformacyjnej, kiedy zdecydowana większość publiczności jest już przekonana do tez lansowanych przez dezinformatorów, wystarczy utrwalić powszechnie obowiązującą opinię i zamknąć temat. Wówczas dezinformator publikuje równą liczbę argumentów za i przeciw tezie – argumenty służące osobie lub grupie, która ma zyskać na operacji dezinformacyjnej, są przedstawione w sposób o wiele bardziej przekonujący

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Januszko-Szakiel, 2010, s. 209–216.

i trudną do dostrzeżenia przy pierwszym kontakcie z informacją.

Dezinformacja to siła, to narzędzie manipulacji, to strategia destabilizacji – a wreszcie – to manifest braku obłudy i cynizmu w walce o dominację narracyjną. Wszechstronność i uniwersalność omawianego zjawiska wskazują, iż wpływ dezinformacji analizować należy w kontekście różnych sfer życia jednostki oraz społeczności. Przesłanie to w sposób niezwykle syntetyczny, ale i dosadny ujęła w publikacji swego autorstwa Anna Mierzyńska, pisząc: „za pomocą odpowiednio dobranego przekazu dezinformacyjnego da się: skłócić państwa; sprawić, że ludzie zerwą relacje z najbliższymi albo znienawidzą się wzajemnie; przekonać innych, by podjęli złe dla swego zdrowia i życia decyzje; wywołać zamieszki; doprowadzić do destabilizacji politycznej w dowolnym kraju czy też zburzyć zaufanie społeczne do instytucji publicznych, do nauki" (Mierzyńska, 2022, s. 5).

Dezinformacja, jako zjawisko o szerokim zasięgu, stanowi istotne wyzwanie dla współczesnych społeczeństw. W kontekście globalizacji i szybkiego rozwoju technologii zyskuje ono nowe, dotąd niespotykane oblicza. Wszystko to za sprawą szczególnej umiejętności zarządzania procesami adaptacyjnymi zjawiska dezinformacji, które w szybki sposób pozwalają dopasować bieżący komunikat do różnych kontekstów społecznych i politycznych – przez co tak trudno jest przewidzieć i kontrolować działania dezinformacyjne.

Zjawisko manipulacji w mediach – jak współczesne środki przekazu wykorzystują mechanizmy manipulacyjne?

Współczesne media odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu opinii publicznej. Ich wpływ na społeczeństwo z roku na rok przybiera na sile, stając się coraz bardziej dominującym. Nic więc dziwnego, że to właśnie niniejszy środek przekazu wprost oddziałuje na procesy społeczne, polityczne oraz kulturowe.

Zjawisko manipulacji medialnej, choć w procesie rozwoju masowej komunikacji przybierało różne formy, w erze mediów cyfrowych, w tym społecznościowych, zyskało nowe, bardziej zaawansowane wymiary. Manipulacja w mediach obejmuje bowiem zbiór technik i strategii, których celem jest kształtowanie percepcji odbiorców, wpływanie na ich emocje, a w końcowym efekcie – kierowanie podejmowanymi przez nich decyzjami.

Rozważania na temat zjawiska manipulacji w mediach warto rozpocząć jednak od przybliżenia pierwotnych ujęć definicyjnych samego pojęcia mediów.

Media to środki przekazu informacji, które umożliwiają komunikację między nadawcą a odbiorcą na szeroką skalę. Media stanowią bowiem jeden z głównych kanałów, przez który sama treść komunikatu może zostać przekazana. Powyższy proces sformułował i opisał w jednej ze swoich prac naukowych Harold Lasswell, autor słynnego modelu komunikacji w naukach społecznych, który wykorzystywany jest do dziś, aby przedstawiać specyfikę złożonego procesu komunikowania się (model Lasswella: elementy, zalety i wady). Media służą do transmitowania wiadomości, idei, wartości, rozrywki oraz innych treści do różnych grup społecznych. Współczesne media przybierają różnorodne formy i wykorzystywane są w różnych kontekstach (Dobek-Ostrowska, 2008). Od tradycyjnych mediów masowych, jak: prasa, radio i telewizja, po nowoczesne media cyfrowe, w tym Internet i social media (Media, czyli z kim współpracować? Co to są media?).

Współczesna rola mediów w społeczeństwie jest wieloaspektowa, co oznacza, iż obejmuje szereg funkcji, które wpływają na różne dziedziny życia społecznego, politycznego, ekonomicznego i kulturowego. Media oprócz podstawowej roli przekaźnika informacji pełnią również funkcje rekreacyjną, kulturotwórczą, integracyjną i edukacyjną. Ponadto, co w kontekście rozważanego tematu szczególnie istotne, pełnią funkcję nieformalnego mechanizmu kontroli społecznej (Wójcik, 2014). Nie bez przyczyny środki masowego przekazu często nazywane są czwartą władzą. Użyte sformułowanie wyraźnie wskazuje, jak współcześnie ogromną rolę odgrywają mass media w systemie demokratycznym. Czwarta władza odnosi się do roli mediów w państwie demokratycznym, gdzie ich niezależność umożliwia pełnienie kluczowych funkcji, takich jak nadzorowanie władzy oraz kształtowanie opinii publicznej (Media – czwarta władza?).

Kolejny punkt rozważań warto poświęcić szczegółowej analizie specyfiki zjawiska manipulacji jako formy świadomego oddziaływania na jednostki oraz grupy społeczne.

Według powszechnie dostępnych źródeł manipulacja jest to zjawisko, które wprost odnosi się do intencjonalnego, często niejawnego działania, mającego na celu kontrolowanie, kształtowanie lub zmienianie postaw, przekonań i zachowań jednostek lub grup społecznych, zwykle w sposób, który ukrywa rzeczywiste intencje nadawcy i może być sprzeczny z interesami odbiorcy. Zjawisko manipulacji jest przedmiotem licznych badań i analiz z zakresu psychologii, socjologii oraz teorii komunikacji, a jego natura i skutki są szeroko omawiane w dyskusjach etycznych, szczególnie w kontekście mediów i polityki (Manipulacja – jak ją rozpoznać i jak się przed nią bronić?).

Szczególnie ciekawe ujęcie terminu manipulacji znaleźć można w licznych publikacjach z dziedziny psychologii społecznej, gdzie termin ten definiowany jest jako forma wpływu społecznego, której celem jest zmiana zachowań jednostek poprzez kontrolowanie dostępu do informacji, manipulowanie emocjami oraz stosowanie technik psychologicznych w sposób, który nie jest bezpośrednio zauważany przez odbiorcę (Galos, 2009). W socjologii natomiast manipulacja rozumiana jest jako proces społeczny, w którym aktorzy społeczni (np. media, politycy, liderzy opinii) wpływają na większe grupy, wykorzystując określone mechanizmy komunikacyjne w celu wywarcia wpływu na postawy i przekonania społeczne (Bernays, 2020).

Wszystkie wymienione wyżej ujęcia definicyjne omawianego terminu wskazują na jego złożoność, opierając się na różnorodnych technikach i strategiach komunikacyjnych. Wśród najczęściej wykorzystywanych mechanizmów manipulacji w kontekście mediów wyróżnia się: selekcję informacji, eufemizmy i język manipulacyjny, technikę płaskiego obrazu, *appeal to emotions*, powtarzalność i wzmocnienie przekazu, a także ograniczenie dostępu do informacji (Dobek-Ostrowska, Rydzak, Adamczyk, 2015).

Charakterystyka wszystkich wyżej wymienionych mechanizmów przedstawiona została poniżej.

- selekcję informacji (selektywne przedstawienie faktów) – media mogą manipulować poprzez wybór, jakie informacje będą prezentowane, a które będą pomijane. Kształtują w ten sposób percepcję publiczną na temat danego wydarzenia czy osoby. Marginalne sprawy mogą zostać przedstawione w sposób, który ma na celu

wzbudzenie określonych reakcji bądź też emocji, podczas gdy ważne wydarzenia – ignorowane;
- eufemizmy i język manipulacyjny – eufemizmy pomagają w zachowaniu pewnej dystynkcji i wizerunku podmiotu, który może być narażony na krytykę lub kontrowersje. Język manipulacyjny to zestaw technik językowych wykorzystywanych do kierowania emocjami i opiniami odbiorcy;
- technika „płaskiego obrazu" (*simplification*) – to zmniejszenie złożoności tematu bądź problemu do prostej kategorii: dobry/zły, czarne/białe. Sprawia to, że skomplikowane problemy (np. polityczne) stają się łatwiejsze do przyswojenia, ale jednocześnie zniekształca to pełny obraz ukazywanej rzeczywistości;
- *appeal to emotions* (odwołanie do emocji) – wykorzystywanie emocji jak gniew, strach czy współczucie to klasyczna technika manipulacji w mediach, która polega na wykorzystywaniu emocjonalnych reakcji odbiorców do kreowania ich myśleniem lub zachowaniem;
- powtarzalność i wzmocnienie przekazu – ponawianie pewnych informacji ma na celu przekształcenie informacji w coś bardziej „prawdziwego", aby odbiorcy odbierali je w sposób bardziej wiarygodny;
- wzmocnienie przekazu polega na wyolbrzymianiu pewnych aspektów informacji, podkreślaniu jej emocjonalnego ładunku i przedstawienie jej w taki sposób, aby wywołać u odbiorcy silniejsze emocje;
- ograniczenie dostępu do informacji – zamiast otwartego dostępu do różnorodnych źródeł informacji, media ograniczają dostęp do wiedzy, prezentując tylko jeden punkt widzenia.

Niezwykle ciekawym mechanizmem w kontekście społecznego oddziaływania jest także *framing*, czyli inaczej ramowanie, które odnosi się do sposobu prezentowania informacji, mającego silny wpływ na sposób ich odbioru przez publiczność. Bowiem odpowiedni dobór słów, obrazów oraz tonacji umożliwia nadawcy kształtowanie percepcji danej sytuacji lub wydarzenia przez odbiorców (Rydzak, 2013).

Dezinformacja jest jedną ze współczesnych form manipulacji wykorzystywaną w codziennym obiegu mass mediów. Jej skutki są często trudne do dostrzeżenia, głównie z uwagi na wysoki poziom intencjonalności tychże działań. Można by zaryzykować stwierdzenie, że zjawisko dezinformacji jest dużo lepiej zorganizowaną i zaplanowaną formą manipulacji w porównaniu do innych form, takich jak na przykład propaganda czy perswazja. Skąd powyższa teza? Chociaż inne techniki manipulacyjne również dążą do wpływania na decyzje, postawy czy emocje odbiorcy, dezinformacja wyróżnia się tym, że świadomie wprowadza odbiorcę w błąd, prezentując fałszywe informacje jako te prawdziwe. W przeciwieństwie do niej pozostałe mechanizmy manipulacyjne mogą bazować na faktach lub informacjach częściowo prawdziwych. Zmianie ulega jedynie (albo aż) sposób ich prezentacji na ten korzystny dla nadawcy komunikatu.

Dualizm perspektyw. Jak rosyjskie i ukraińskie media przedstawiają konflikt w Ukrainie?

Rolą dezinformacji jest kształtowanie postrzeganego obrazu zjawisk i wydarzeń w sposób, który wprost wspiera określoną narrację nadawcy komunikatu. Oznacza to, że poprzez selektywne prezentowanie informacji lub ich fałszowanie dezinformacja zmienia sposób, w jaki odbiorcy interpretują rzeczywistość, wpływając na ich opinie i postawy.

Wojna w Ukrainie jest jednym z przykładów współczesnych konfliktów, w których narracja medialna odgrywa kluczową rolę. Każda ze stron dąży bowiem do kreowania obrazu wydarzeń, który najlepiej odpowiada ich interesom politycznym i strategicznym. Manipulacja informacyjna w tym kontekście staje się istotnym i realnym narzędziem wykorzystywanym do kształtowania opinii publicznej.

Rosyjskie media odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu percepcji wojny w Ukrainie, przedstawiając ją zgodnie z oficjalną narracją rządu. W powszechnych przekazach informacyjnych wielokrotnie powielana jest teza, że celem wojny jest denazyfikacja Ukrainy, czyli walka z rzekomymi neonazistowskimi elementami, zwłaszcza wśród ukraińskich sił zbrojnych (Słownik języka polskiego PWN). Rosyjskie media przedstawiają wojnę również jako reakcję na agresywną politykę NATO, którą – według ich narracji – uznają za bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego Rosji. Fałszowane są również statystyki odnoszące się do liczby ofiar, skali zniszczeń czy ogólnego przebiegu

wojny. Ponadto wykorzystywane są zmanipulowane materiały audiowizualne, zdjęcia i relacje, które mają na celu wzmocnienie określonej narracji, a tym samym wzbudzenie emocji i okazanie wsparcia rosyjskiej stronie toczonego konfliktu (Chawryło, 2022).

Co więcej, powyżej wskazane działania dezinformacyjne nie ograniczają się jedynie do terytorium Rosji, lecz zyskują również zasięg międzynarodowy, wpływając na opinię publiczną na całym świecie. Rosyjskie media konsekwentnie budują spójną narrację, w której wojnę przedstawiają jako specjalną operację wojskową, a nie konflikt zbrojny, nie jako zapoczątkowany przez nich akt agresji, lecz jako działanie mające na celu jedynie obronę własnego kraju. Przykładów podobnych określeń można znaleźć wiele, a część z nich na stałe weszła do codziennego obiegu informacyjnego. Odzwierciedla to dominującą narrację rządu, który stara się realizować swoje cele polityczne oraz społeczne. Jakie konkretnie? W głównej mierze nadrzędnym celem działań podejmowanych przez rosyjskie media jest przede wszystkim mobilizacja społeczeństwa rosyjskiego oraz utrzymanie jedności narodowej w obliczu międzynarodowej krytyki (Glapiak, 2023).

Drugim, jakże istotnym spojrzeniem na wojnę w Ukrainie jest perspektywa samego kraju, który stał się jej celem. Perspektywa ta, co naturalne, znacząco różni się od punktu widzenia agresora.

Ukraińska narracja w dużej mierze oparta jest na sprawiedliwości i prawie do samoobrony, przedstawiając Rosję jako tragicznego prowodyra wojennego, a sam konflikt jako działanie w imię obrony niepodległości, suwerenności i integralności terytorialnej własnego kraju. W narracji ukraińskiej wojna ma bowiem charakter walki o przetrwanie. Ukraińscy cywile oraz żołnierze ukazywani są nie tylko jako osoby, które stawiają opór z bronią w ręku, ale przede wszystkim jako symbole niezłomności oraz jedności narodowej. Co więcej, niniejsza narracja koncentruje się na ukazywaniu w mediach zbrodni wojennych popełnianych przez rosyjskie siły zbrojne, jednocześnie apelując do społeczności międzynarodowej o potępienie Rosji jako agresora i okupanta. Wszystkie te działania mają na celu uzyskanie poparcia dla obrony Ukrainy na arenie międzynarodowej. Choć wydawać by się mogło to oczywiste, warto podkreślić, że działania informacyjne polegające na szerzeniu określonych narracji na szeroką skalę mają niezwykle istotny wpływ na pozyskiwanie (zwiększanie) wsparcia międzynarodowego (Ośrodek Studiów Wschodnich: „Wojna na Ukrainie: zderzenie narracji").

Ponadto ukraińska narracja zawiera także jeszcze jeden niezwykle istotny i intrygujący element, który wprost podkreśla, że wojna w Ukrainie ma bezpośredni wpływ na utrzymanie stabilności i pokoju w Europie. Jest to działanie mające na celu kształtowanie poczucia solidarności i współodpowiedzialności, oparte na wspólnym odczuwaniu zagrożenia oraz konsekwencji konfliktu. Ukraińskie media starają się ukazać trwającą wojnę jako walkę o stabilność i pokój Europy, apelując tym samym o wsparcie międzynarodowe, zarówno polityczne, jak i przede wszystkim militarne. Poczucie solidarności i wspólnoty w obliczu wojny, jakie przedstawia Ukraina, stało się jednym z fundamentów ukraińskiej tożsamości wojennej. Ukraina wprost postrzega integrację z Zachodem, współpracę z NATO oraz członkami Unii Europejskiej jako kluczowy element zwycięstwa nad autorytarnym reżimem Rosji (Bochyńska, 2022).

Wojna w Ukrainie przedstawiana jest w dwóch diametralnie różnych narracjach – rosyjskiej i ukraińskiej. Rosja kreuje konflikt jako „specjalną operację wojskową", mającą na celu obronę kraju, a nie agresję, podczas gdy Ukraina ukazuje go jako walkę o niepodległość i suwerenności własnego państwa, ale również jako wysiłek w obronie bezpieczeństwa w Europie.

W obliczu tych różnorodnych narracji kluczowe jest zachowanie krytycznego dystansu i unikanie uczestnictwa w propagandowej grze o uwagę i percepcję odbiorcy, w której to każda ze stron – dla własnych korzyści – stara się narzucić własną wersję wydarzeń. Niezwykle cenne zdaje się tutaj świadome podchodzenie do informacji, weryfikacja źródeł i umiejętność rozróżniania faktów od manipulacji (dezinformacji). Wszystko po to, aby nie stać się częścią wciąż toczącej się wojny informacyjnej.

Zakończenie

Wojna w Ukrainie bezwzględnie ujawniła znaczenie i skalę dezinformacji w dzisiejszym świecie. Jako narzędzie medialnej manipulacji przybrała kluczową rolę w procesie postrzegania konfliktów, kształtując opinie i wpływając na decyzje polityczne. Co za tym idzie, stała się poważnym wyzwaniem, niosącym dalekosiężne konsekwencje zarówno dla jednostki, jak i społeczeństwa, a także polityki i relacji międzynaro-

dowych. Konflikt w Ukrainie stał się bowiem brutalnym przykładem potęgi dezinformacji we współczesnym świecie, ukazującym słabości specyfiki dzisiejszych czasów. Analiza przykładów zjawiska dezinformacji w tym kontekście niezwykle trafnie ukazuje wielowymiarowość tego mechanizmu i jego wysoki poziom złożoności i intencjonalności działań.

Postawiony w niniejszej pracy cel badawczy został zrealizowany. Dokonano bowiem szczegółowej analizy mechanizmów dezinformacji w kontekście wojny w Ukrainie oraz ich ogólnego wpływu. Dezinformacja została zidentyfikowana jako jeden z kluczowych narzędzi współczesnej medialnej manipulacji, wykorzystywanych zarówno przez stronę rosyjską, jak i ukraińską w celu kształtowania opinii publicznej i wpływania na postawy społeczne. Analiza wykazała, w jaki sposób obie strony konfliktu wykorzystują dezinformację, aby pozyskać poparcie na arenie międzynarodowej i mobilizować własne społeczeństwa.

Na podstawie przeprowadzonej analizy możliwe stało się również udzielnie odpowiedzi na postawione wcześniej pytania badawcze. Na pierwsze z nich udzielono odpowiedzi poprzez wskazanie mechanizmów dezinformacji stosowanych przez strony konfliktu. Zidentyfikowano także konkretne narzędzia i strategie propagandowe, które kształtują określone postawy opinii publicznej. Drugie pytanie, dotyczące psychologicznych i socjologicznych uwarunkowań dezinformacji, zostało rozwiązane poprzez ukazanie, jak mechanizmy manipulacji wpływają na percepcję społeczną i postawy jednostek, budując w nich określone emocje, takie jak strach czy poczucie zagrożenia.

W obliczu tej rzeczywistości kluczowe staje się rozwijanie umiejętności krytycznego myślenia oraz zdolności rozpoznawania dezinformacji. Niezbędne jest również wspieranie niezależnych mediów, które dążą do obiektywnego i rzetelnego przedstawiania faktów czy promowanie edukacji medialnej, która uczy analizy informacji i identyfikacji manipulacji, odgrywając przy tym niezwykle istotną rolę w budowaniu odporności społeczeństwa na dezinformację. Współczesna wszechobecność niezliczonej ilości informacji, gdzie granica między prawdą a fikcją staje się coraz słabiej dostrzegalna, umiejętności z zakresu krytycznego myślenia stają się wręcz nieodzowne dla odpowiedzialnego obywatelstwa.

Bibliografia

1. Bernays, E.L. (2020). „Propaganda". Bielany Wrocławskie: Wydawnictwo Wektory.
2. Bochyńska, N. (2022). „Wojna narracji. Jak Ukraina odpowiada na rosyjską propagandę?", https://cyberdefence24.pl/social-media/wojna-narracji-jak-ukraina-odpowiada-na-rosyjska-propagande (dostęp: 21.02.2025).
3. Chałubińsk-Jentkiewicz, K. (2021). „Dezinformacja jako akt agresji w cyberprzestrzeni". *Czasopismo Cybersecurity and Law,* 1 (5), s. 9–24.
4. Chawryło, K. (2022). „Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny", https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia- rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny (dostęp: 20.02.2025).
5. Galos, K.K. (2009). „Techniki manipulacji psychologicznej". Warszawa: Wydawnictwo Creative Commons.
6. Januszko-Szakiel, A. (2010). „Dezinformacja jako narzędzie medialnej manipulacji świadomością". W: J. Aksman (red.), *Manipulacja: pedagogiczno-społeczne aspekty. Cz. 1, Interdyscyplinarne aspekty manipulacji* (s. 209–216). Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM.
7. „Media – czwarta władza?", https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D17WkkTuD (dostęp: 4.11.2024).
8. „Media, czyli z kim współpracować? Co to są media?", https://poradnik.ngo.pl/media-czyli-z-kim-wspolpracowac-co-to-sa-media (dostęp: 4.11.2024).
9. Mierzyńska, A. (2022). „Efekt niszczący. Jak dezinformacja wpływa na nasze życie". Warszawa: Wydawnictwo Agora.
10. „Model Lasswela: elementy, zalety i wady", https://lovefantasy.pl/model-lasswella-elementy-zalety-i-wady (dostęp: 4.11.2024).
11. Redakcja PR (2019). „Dezinformacja – podstawy". Public relations.pl, https://publicrelations.pl/dezinformacja-podstawy (dostęp: 25.10.2024).
12. Glapiak, K. (red.) (2023). „Ukraińskie media w obliczu wojny. Regulacje prawne i doświadczenia", Warszawa: Akademia Sztuki Wojennej.
13. Wachowicz, M.J. (2019). „Ujęcie teoretyczne pojęcia dezinformacji". *Czasopismo Wiedza Obronna,* s. 226–253.
14. Wnęk, M. (2021). „Manipulacja – jak ją rozpoznać i się przed nią bronić?", https://www.glospedagogiczny.pl/artykul/manipulacja-jak-ja-rozpoznac-i-sie-przed-nia-bronic (dostęp: 5.11.2024).
15. Wydawnictwo Naukowe PWN (2020). Słownik Języka Polskiego (6). Warszawa: PWN.